# ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ ANTONIO LA PERGOLA της 6ης Ιουνίου 1996 *

1. Τα ερωτήματα που υπέβαλε το Landessozialgericht Nordrhein-Westfalen αφορούν το προσωπικό πεδίο εφαρμογής των διατάξεων του κανονισμού (ΕΟΚ) 1408/71 [1] (στο εξής: κανονισμός). Το αιτούν δικαστήριο ερωτά, ειδικότερα, ποιες από τις διατάξεις του άρθρου 1 της κανονιστικής ρυθμίσεως έχουν εφαρμογή προκειμένου να οριστεί η έννοια «μη μισθωτός» για τους σκοπούς της χορηγήσεως από τους αρμόδιους γερμανικούς φορείς οικογενειακών παροχών για τέκνα που κατοικούν στην αλλοδαπή, σύμφωνα με το άρθρο 73 του εν λόγω κανονισμού.

2. Έρχομαι στα πραγματικά περιστατικά της υποθέσεως C-4/95. Ο Stöber, Γερμανός υπήκοος, εργάστηκε στην Ιρλανδία από το 1965 έως το 1969 και, στη συνέχεια, επέστρεψε στη Γερμανία. Από την ημερομηνία αυτή και ως το 1977, ο Stöber άσκησε έμμισθη δραστηριότητα και ασφαλίστηκε στο προβλεπόμενο από τον νόμο σύστημα υποχρεωτικής ασφαλίσεως ασθενείας και γήρατος. Από την 1η Φεβρουαρίου 1977, άρχισε να εργάζεται ως μη μισθωτός και να καταβάλλει *εκούσιες* εισφορές στο εκ του νόμου προβλεπόμενο σύστημα ασφαλίσεως γήρατος των υπαλλήλων καθώς και σε ένα εκ του νόμου προβλεπόμενο επικουρικό σύστημα ασφαλίσεως ασθενείας.

3. Τον Νοέμβριο του 1988 ο Stöber ζήτησε από την αρμόδια γερμανική διοικητική αρχή να ληφθεί επίσης υπόψη, κατά τον υπολογισμό των οικογενειακών παροχών που του χορηγούνταν για τα δύο τέκνα του από τον δεύτερο γάμο του — τα οποία κατοικούσαν στη Γερμανία — η κόρη του που είχε γεννηθεί από τον πρώτο γάμο του — και η οποία κατοικούσε με τη μητέρα της στην Ιρλανδία — καθόσον περνούσε μαζί του τις διακοπές της στη Γερμανία και ήταν, επίσης, εγγεγραμμένη στο μητρώο του πληθυσμού στη χώρα αυτή.

4. Η διοίκηση απέρριψε το αίτημα αυτό με τις αποφάσεις της 22ας Δεκεμβρίου 1988 και της 13ης Φεβρουαρίου 1989. Τα αιτήματα του Stöber απορρίφθηκαν σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, με το αιτιολογικό ότι η κόρη του δεν είχε ούτε την κατοικία της ούτε τη συνήθη διαμονή της στη Γερμανία. Το Sozialgericht Dortmund, ενώπιον του οποίου ο Stöber άσκησε προσφυγή, ακύρωσε ωστόσο τις αποφάσεις της διοικήσεως και αναγνώρισε στον προσφεύγοντα, βάσει των σχετικών διατάξεων της κοινοτικής ρυθμίσεως, δικαίωμα επί οικογενειακών παροχών επίσης για την κόρη του που κατοικεί στην Ιρλανδία. Κατά την αποφάσεως αυτής, η διοίκηση άσκησε έφεση, με την οποία υποστήριξε ότι οι διατάξεις αυτές δεν έχουν εφαρμογή στην προκειμένη περίπτωση επειδή ο Stöber δεν εμπίπτει στον ορισμό του «μη μισθωτού» υπό την έννοια του άρθρου 1 του κανονισμού.

5. Το ιστορικό της υποθέσεως C-5/95 είναι παρόμοιο. Ο Piosa Pereira, Ισπανός υπήκοος, είχε επίσης εργαστεί ως μισθωτός στη

* Γλώσσα του πρωτοτύπου: η ιταλική.

1 — Κανονισμός του Συμβουλίου της 14ης Ιουνίου 1971 περί εφαρμογής των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως στους μισθωτούς, στους μη μισθωτούς και τα μέλη των οικογενειών τους που διακινούνται εντός της Κοινότητας (ως έχει σήμερα, ΕΕ 1992, C 325, σ. 1).

Γερμανία μέχρι τις 9 Σεπτεμβρίου 1988, και γι' αυτόν τον λόγο ήταν υποχρεωτικά ασφαλισμένος στο σύστημα ασφαλίσεως ασθενείας και γήρατος. Από την 1η Απριλίου 1989, άρχισε να εργάζεται ως μη μισθωτός και να καταβάλλει και αυτός *εκούσιες* εισφορές σ' ένα περιφερειακό ταμείο γενικής ασφαλίσεως ασθενείας.

6. Στις 31 Οκτωβρίου 1989, ο Piosa Pereira ζήτησε να του χορηγηθούν οικογενειακές παροχές για τα τρία τέκνα του τα οποία κατοικούν στην Ισπανία με τη σύζυγό του, με την οποία τελεί σε διάσταση, και τα οποία δεν λαμβάνουν από τον αρμόδιο ισπανικό φορέα οικογενειακές παροχές, καθώς και για την εκτός γάμου γεννηθείσα κόρη του, που κατοικεί στη Γερμανία. Η διοίκηση δεν δέχθηκε το αίτημά του σχετικά με τα τρία τέκνα του που κατοικούν στην Ισπανία, επειδή θεώρησε ότι ο Piosa Pereira δεν εμπίπτει στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής του κανονισμού, του αναγνώρισε, όμως, βάσει του εθνικού δικαίου, δικαίωμα να λάβει οικογενειακές παροχές για τη γεννηθείσα εκτός γάμου κόρη του που κατοικεί στη Γερμανία. Το Sozialgericht Dortmund δέχθηκε την προσφυγή του Piosa Pereira, καθόσον έκρινε ότι οι διατάξεις του κανονισμού έχουν εφαρμογή στην προκειμένη περίπτωση. Το καθού άσκησε έφεση κατά της αποφάσεως αυτής για τους ίδιους λόγους με εκείνους που εκτέθηκαν στην προαναφερθείσα υπόθεση.

7. Το αιτούν δικαστήριο, το οποίο έχει επιληφθεί και των δύο υποθέσεων σε δεύτερο βαθμό, έχει αποκλείσει τη δυνατότητα αναγνωρίσεως δικαιώματος οικογενειακών παροχών στους προσφεύγοντες βάσει του γερμανικού δικαίου, επειδή, σύμφωνα με το σύστημα της σχετικής ρυθμίσεως, «τα τέκνα τα οποία δεν έχουν ούτε την κατοικία τους ούτε τη συνήθη διαμονή τους στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας (...) δεν λαμβάνονται υπόψη (...) σύμφωνα με τον ομοσπονδιακό νόμο περί οικογενειακών επιδομάτων» [2]. Το αιτούν δικαστήριο, δεδομένου ότι, ενόψει της κοινοτικής ρυθμίσεως, έχει αμφιβολίες σχετικά με το αν ένα τέτοιο δικαίωμα μπορεί να αναγνωριστεί βάσει του άρθρου 73 του κανονισμού, ανέστειλε τη διαδικασία και υπέβαλε στο Δικαστήριο, σε αμφότερες τις υποθέσεις που εκκρεμούν ενώπιόν του, ερωτήματα σχετικά με το προσωπικό πεδίο εφαρμογής του προβλεπομένου από τον κανονισμό συστήματος σχετικά με τις οικογενειακές παροχές.

8. Τα ερωτήματα έχουν ως εξής:

Υπόθεση C-4/95

«Πρέπει, όσον αφορά την καταβολή οικογενειακών επιδομάτων στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, να θεωρείται ως "μη μισθωτός", υπό την έννοια του άρθρου 73 του κανονισμού (ΕΟΚ) 1408/71, όποιος ασκεί μη μισθωτή δραστηριότητα στη χώρα αυτή και ανταποκρίνεται στον ορισμό του "μη μισθωτού" του άρθρου 1, στοιχείο α', σημείο iv, όχι όμως και στον ορισμό που απορρέει από τις συνδυασμένες διατάξεις του σημείου ii, δεύτερη περίπτωση, πρώτη εναλλακτική δυνατότητα, και του παραρτήματος Ι, μέρος Ι, σημείο Γ, στοιχείο β';»

2 — Το άρθρο 2, παράγραφος 5, του Bundeskindergeldgesetz (ομοσπονδιακού νόμου περί οικογενειακών επιδομάτων) της 25ης Ιουνίου 1969, που δημοσιεύθηκε στο *BGBl.* I, σ. 168, προβλέπει, πράγματι, τα εξής: «τα τέκνα που δεν έχουν ούτε την κατοικία τους ούτε τη συνήθη διαμονή τους στη Γερμανία δεν λαμβάνονται υπόψη [για τον υπολογισμό των οικογενειακών παροχών]» (ελεύθερη μετάφραση).

Υπόθεση C-5/95

«Πρέπει, όσον αφορά την καταβολή οικογενειακών επιδομάτων στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, να θεωρείται ως "μη μισθωτός", υπό την έννοια του άρθρου 73 του κανονισμού (ΕΟΚ) 1408/71, όποιος ασκεί μη μισθωτή δραστηριότητα στη χώρα αυτή και ανταποκρίνεται στον ορισμό του "μη μισθωτού" του άρθρου 1, στοιχείο α', σημεία i και iv, όχι όμως και στον ορισμό που απορρέει από τις συνδυασμένες διατάξεις του σημείου ii, δεύτερη περίπτωση, πρώτη εναλλακτική δυνατότητα, και του παραρτήματος I, μέρος I, σημείο Γ, στοιχείο β';»

**Οι σχετικές διατάξεις**

9. Κατόπιν της διευκρινίσεως των υποβληθέντων ερωτημάτων και πριν προβώ στην εξέτασή τους, θεωρώ σκόπιμο να επισημάνω ποιες διατάξεις έχουν σημασία για την παρούσα ανάλυση:

Το άρθρο 1, στοιχείο α', του κανονισμού έχει ως εξής:

«Για την εφαρμογή του παρόντος κανονισμού:

α) ως "μισθωτός" και "μη μισθωτός" νοείται, αντίστοιχα, κάθε πρόσωπο:

i) το οποίο είναι ασφαλισμένο δυνάμει υποχρεωτικής ή προαιρετικής συνεχί-σεως της ασφαλίσεως κατά ενός ή περισσοτέρων κινδύνων που αντιστοιχούν στους κλάδους συστήματος κοινωνικής ασφαλίσεως που εφαρμόζεται στους μισθωτούς ή μη μισθωτούς,

ii) το οποίο είναι ασφαλισμένο υποχρεωτικά κατά ενός ή περισσοτέρων κινδύνων που αντιστοιχούν στους κλάδους στους οποίους εφαρμόζεται ο παρών κανονισμός, στο πλαίσιο συστήματος κοινωνικής ασφαλίσεως που καλύπτει όλους τους κατοίκους ή το σύνολο του ενεργού πληθυσμού:

— όταν οι τρόποι διαχειρίσεως ή χρηματοδοτήσεως του συστήματος αυτού επιτρέπουν τον χαρακτηρισμό του ως μισθωτού ή μη μισθωτού, ή,

— ελλείψει τέτοιων κριτηρίων, όταν το πρόσωπο είναι ασφαλισμένο δυνάμει υποχρεωτικής ή προαιρετικής συνεχίσεως της ασφαλίσεως κατά άλλου κινδύνου καθοριζομένου στο παράρτημα I, στο πλαίσιο συστήματος δημιουργηθέντος προς όφελος των μισθωτών ή μη μισθωτών ή ενός συστήματος αναφερομένου στο σημείο iii) ή, ελλείψει τέτοιου συστήματος, στο ενδιαφερόμενο κράτος μέλος, όταν το πρόσωπο αυτό ανταποκρίνεται στον ορισμό του παραρτήματος I,

(...)

iv) το οποίο είναι ασφαλισμένο προαιρετικά κατά ενός ή περισσοτέρων κινδύνων που αντιστοιχούν στους κλάδους στους οποίους εφαρμόζεται ο παρών κανονισμός, στο πλαίσιο συστήματος κοινωνικής ασφαλίσεως κράτους μέλους δημιουργηθέντος προς όφελος των μισθωτών ή μη μισθωτών ή όλων των κατοίκων ή ορισμένων κατηγοριών κατοίκων:

— αν τούτο ασκεί μισθωτή ή μη μισθωτή δραστηριότητα ή

— αν τούτο είχε προηγουμένως ασφαλισθεί υποχρεωτικά κατά του ίδιου κινδύνου, στο πλαίσιο συστήματος δημιουργηθέντος προς όφελος των μισθωτών ή μη μισθωτών του ίδιου κράτους μέλους.»

Το παράρτημα Ι, μέρος Ι, σημείο Γ, έχει ως εξής:

«Αν ο γερμανικός φορέας είναι ο αρμόδιος φορέας για τη χορήγηση οικογενειακών παροχών, σύμφωνα με τον τίτλο ΙΙΙ, κεφάλαιο 7, του κανονισμού, θεωρείται, κατά την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο α', σημείο ii, του κανονισμού:

(...)

β) ως μη μισθωτός πρόσωπο που ασκεί μη μισθωτή δραστηριότητα και το οποίο υποχρεούται:

— να ασφαλισθεί ή να καταβάλλει εισφορές κατά του κινδύνου γήρατος σε σύστημα ασφαλίσεως μη μισθωτών ή

— να ασφαλισθεί στο πλαίσιο της υποχρεωτικής ασφάλισης συντάξεως.»

Το άρθρο 73 του ίδιου κανονισμού ορίζει τα εξής:

«Ο μισθωτός ή μη μισθωτός που υπάγεται στη νομοθεσία κράτους μέλους δικαιούται, για τα μέλη της οικογένειάς του που κατοικούν στο έδαφος άλλου κράτους μέλους, τις οικογενειακές παροχές που προβλέπονται από τη νομοθεσία του πρώτου κράτους, σαν να κατοικούσαν τα μέλη αυτά στο έδαφος του κράτους αυτού, με την επιφύλαξη των διατάξεων του παραρτήματος VI.»

**Επί της ουσίας**

10. Τα υποβληθέντα ερωτήματα οφείλονται στο ότι το αιτούν δικαστήριο βρίσκεται, για τη λύση των διαφορών, προ διαφόρων ορισμών της έννοιας του μη μισθωτού: αυτών του άρθρου 1, στοιχείο α', σημεία i και iv, του κανονισμού και αυτού που διατυπώνεται στο παράρτημα ειδικά για τη χορήγηση από τους αρμόδιους γερμανικούς φορείς οικογενειακών παροχών υπό την έννοια του άρθρου 73.

11. Το αιτούν δικαστήριο διαβλέπει, όσον αφορά την εφαρμογή του κανονισμού στις προκείμενες υποθέσεις, δύο δυνατές εφαρμογές των διατάξεων που ορίζουν την έννοια του μη μισθωτού.

12. Η πρώτη από αυτές μπορεί να συνοψιστεί ως εξής: τα *προαιρετικά* συστήματα ασφαλίσεως, των οποίων απολαύουν τόσο ο Stöber όσο και ο Piosa Pereira αφότου έχουν αρχίσει να εργάζονται ως μη μισθωτοί, καλύπτουν τον κίνδυνο ασθενείας. Επομένως, τα συστήματα αυτά εμπίπτουν είτε στην κατηγορία της «προαιρετικής συνεχίσεως της ασφαλίσεως κατά ενός ή περισσοτέρων κινδύνων που αντιστοιχούν στους κλάδους συστήματος κοινωνικής ασφαλίσεως που εφαρμόζεται στους μισθωτούς ή μη μισθωτούς», που προβλέπεται στο άρθρο 1, στοιχείο α', σημείο i, είτε, στην περίπτωση του Piosa Pereira, στην κατηγορία που διαλαμβάνεται στο στοιχείο α', σημείο iv, δεύτερη περίπτωση, του ιδίου άρθρου, δεδομένου ότι, όπως εκθέτει το αιτούν δικαστήριο, ο Piosa Pereira ήταν ήδη προηγουμένως υποχρεωτικά ασφαλισμένος κατά του ιδίου κινδύνου (του κινδύνου ασθενείας), για τον οποίον είναι σήμερα «ασφαλισμένος υποχρεωτικά στο πλαίσιο συστήματος κοινωνικής ασφαλίσεως (...) δημιουργηθέντος προς όφελος των μισθωτών».

Όπως εκθέτει περαιτέρω το αιτούν δικαστήριο, δεδομένου ότι οι προσφεύγοντες κατέβαλαν *εκουσίως* εισφορές στα συστήματα αυτά, πρέπει να θεωρηθούν ότι εμπίπτουν, ως μη μισθωτοί, στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής του κανονισμού, οπότε θα πρέπει να εφαρμοστούν σ' αυτούς οι διατάξεις περί των οικογενειακών παροχών.

Όπως προκύπτει από το υπόμνημα των παρατηρήσεών της, η Κυβέρνηση του Βασιλείου της Ισπανίας συμμερίζεται κατ' ουσίαν την άποψη αυτή.

13. Η δεύτερη δυνατότητα την οποία έχει ενστερνιστεί, όπως επισημαίνει το αιτούν δικαστήριο, η γερμανική θεωρία και νομολογία — στηρίζεται στις διατάξεις του παραρτήματος σχετικά με τη χορήγηση οικογενειακών παροχών από τις αρχές της χώρας αυτής. Όσον αφορά τις οικογενειακές παροχές, το γερμανικό σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως είναι αντίστοιχο με το σύστημα που προβλέπει το άρθρο 1, στοιχείο α', σημείο ii. Πρόκειται συγκεκριμένα για ένα σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως που έχει εφαρμογή σε όλους τους κατοίκους. Όπως προσθέτει το αιτούν δικαστήριο, το σύστημα αυτό δεν επιτρέπει καμία διάκριση μεταξύ μισθωτών και μη μισθωτών εργαζομένων, όπως απαιτείται από το σημείο ii, πρώτη περίπτωση, ενώ οι Stöber και Piosa Pereira δεν πληρούν ούτε τις προϋποθέσεις της πρώτης από τις εναλλακτικές δυνατότητες του σημείου ii, δεύτερη περίπτωση. Στην πραγματικότητα, δεν είναι ασφαλισμένοι κατά κανενός από τους κινδύνους που προβλέπονται στο παράρτημα Ι, στο πλαίσιο ενός συστήματος οργανωθέντος υπέρ των μη μισθωτών. Δεδομένου ότι δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις αυτές, θα πρέπει να τύχουν εφαρμογής οι προϋποθέσεις που θέτει ο ορισμός που διατυπώ-

νεται στο προαναφερθέν παράρτημα. Ο λόγος είναι ότι η ρύθμιση που θεσπίστηκε με τον συνδυασμό των ορισμών αποτελεί πράγματι μια ειδική ρύθμιση, η οποία υπερισχύει της γενικής ρυθμίσεως του άρθρου 1, στοιχείο α', του κανονισμού.

14. Ακολούθως, το αιτούν δικαστήριο δεν παραλείπει να επισημάνει τις συνέπειες που απορρέουν από την εφαρμογή στην προκειμένη περίπτωση του ορισμού που αναφέρθηκε αμέσως ανωτέρω. Οι προσφεύγοντες δεν *υποχρεούνται* «να είναι ασφαλισμένοι ή να καταβάλλουν εισφορές σε συνταξιοδοτικό ασφαλιστικό σύστημα των μη μισθωτών» ούτε «να είναι ασφαλισμένοι στο πλαίσιο υποχρεωτικής ασφαλίσεως συντάξεως», αλλά καταβάλλουν τις εισφορές τους κοινωνικής ασφαλίσεως *εκουσίως*. Επομένως, δεν εμπίπτουν στην έννοια του μη μισθωτού, όπως ορίζεται στο παράρτημα, και, συνεπώς, αποκλείονται από το πεδίο εφαρμογής της κοινοτικής ρυθμίσεως, ενώ έχουν δικαίωμα οικογενειακών παροχών μόνο στο πλαίσιο που καθορίζει η εφαρμοζόμενη στην περίπτωσή τους γερμανική ρύθμιση.

Αυτήν ακριβώς την άποψη υποστηρίζει με τις παρατηρήσεις της η Γερμανική Κυβέρνηση.

15. Αρχίζω την εξέταση της ουσίας της υποθέσεως, υπενθυμίζοντας το ιστορικό της θεσπίσεως των διατάξεων του κοινοτικού δικαίου που έχουν σημασία εν προκειμένω. Η ρύθμιση που προβλέπει ο κανονισμός, η οποία είχε αρχικά εφαρμογή μόνον στους μισθωτούς, επεκτάθηκε σε δύο διαδοχικά στάδια και στους μη μισθωτούς.

16. Θεωρώντας ότι «η ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων (...) δεν περιορίζεται μόνο στους μισθωτούς, αλλά αφορά και τους μη μισθωτούς, στα πλαίσια του δικαιώματος εγκαταστάσεως και της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών (...)», η ρύθμιση για τους μισθωτούς επεκτάθηκε, με τον κανονισμό (ΕΟΚ) 1390/81 [3], και στους μη μισθωτούς. Με την ευκαιρία αυτή, ο νομοθέτης, αν και ορμώμενος σαφώς από μια «επεκτατική λογική», προέβλεψε, εντούτοις, ακριβώς στον τομέα των οικογενειακών παροχών, μια πολύ συγκεκριμένη εξαίρεση. Η ρύθμιση απέκλειε, πράγματι, τη δυνατότητα εφαρμογής του άρθρου 73 του κανονισμού στους μη μισθωτούς, καθιστώντας έτσι σαφές ότι, στην περίπτωση των μη μισθωτών, δεν είναι δυνατή η εξαγωγή των οικογενειακών παροχών εκτός του εθνικού εδάφους.

17. Με σκοπό, μεταξύ άλλων, την κάλυψη αυτού του κενού, εκδόθηκε ο κανονισμός (ΕΟΚ) 3427/89 [4], με τον οποίο τροποποιήθηκε το άρθρο 73, καθόσον επεκτάθηκε και στους μη μισθωτούς η δυνατότητα επικλήσεως του δικαιώματος που προβλέπει η

3 — Κανονισμός του Συμβουλίου της 12ης Μαΐου 1981 περί επεκτάσεως στους μη μισθωτούς και στα μέλη των οικογενειών τους του κανονισμού (ΕΟΚ) 1408/71 περί εφαρμογής των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως στους μισθωτούς και στις οικογένειές τους που διακινούνται εντός της Κοινότητας (ΕΕ L 143, σ. 1· δεύτερη και έκτη αιτιολογική σκέψη).

4 — Κανονισμός του Συμβουλίου της 30ής Οκτωβρίου 1989 για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΟΚ) 1408/71 περί εφαρμογής των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης στους μισθωτούς, στους μη μισθωτούς και στα μέλη των οικογενειών τους που διακινούνται εντός της Κοινότητας, και του κανονισμού (ΕΟΚ) 574/72 περί του τρόπου εφαρμογής του κανονισμού (ΕΟΚ) 1408/71 (ΕΕ L 331, σ. 1· βλ. δεύτερη φράση της πέμπτης αιτιολογικής σκέψεως).

διάταξη αυτή [5]. Κατ' ουσίαν, η εφαρμογή του προβλεπομένου με τη διάταξη αυτή «πλάσματος εδαφικότητας», δυνάμει του οποίου τα τέκνα που κατοικούν στην αλλοδαπή πρέπει να θεωρούνται ότι κατοικούν στο οικείο κράτος μέλος, επεκτάθηκε και σ' αυτούς τους εργαζομένους.

18. Σκοπός του κανονισμού είναι να συντονισθούν οι ισχύουσες στα διάφορα κράτη μέλη νομοθεσίες, «καθεμιά από τις οποίες καθορίζει τις προϋποθέσεις υπαγωγής στα διάφορα συστήματα κοινωνικής ασφαλίσεως» [6]. Τα κράτη μέλη δεν διαθέτουν συναφώς απόλυτη διακριτική εξουσία, αλλά οφείλουν να ασκούν τη νομοθετική τους εξουσία εντός των ορίων που θέτουν οι διατάξεις του κοινοτικού δικαίου. Επομένως, η κοινοτική ρύθμιση συντονίζει μεν αλλά δεν εναρμονίζει άμεσα τις διάφορες εθνικές νομοθεσίες [7].

19. Σύμφωνα με την οικονομία του κανονισμού, ο ορισμός της έννοιας του εργαζομένου αποτελεί την «πύλη εισόδου» ως προς τα δικαιώματα που προβλέπει η κοινοτική ρύθμιση [8]. Προς τον σκοπό αυτό, το αποφασιστικό κριτήριο για την εφαρμογή του κανονισμού είναι η υπαγωγή σε σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως. Το άρθρο 1, στοιχείο α', αναφέρει τους διαφόρους κλάδους των εν λόγω συστημάτων: οι διατάξεις του κανονισμού μπορούν να εφαρμοστούν μόνον στους υπαγομένους σ' ένα από τα συστήματα αυτά εργαζομένους, οι οποίοι και μπορούν να αποκτήσουν τα προβλεπόμενα από τον εν λόγω κανονισμό δικαιώματα.

20. Όπως έχει διευκρινίσει το Δικαστήριο, στο πλαίσιο της ρυθμίσεως αυτής, η έννοια του εργαζομένου πρέπει να ερμηνεύεται ευρέως [9]. Αυτός ο ερμηνευτικός κανόνας στηρίζεται τόσο στο πνεύμα του κανονισμού 1408/71, όσο και στους σκοπούς της Συνθήκης, και πρέπει να εφαρμόζεται έναντι τόσο των μισθωτών όσο και των μη μισθωτών [10]. Πράγματι, τυχόν στενοί ορισμοί θα υπονόμευαν οποιαδήποτε προσπάθεια συντονισμού των συστημάτων και θα στερούσαν τους εργαζομένους κατάλληλης προστασίας. Η δυνατότητα των εργαζομένων να ασκούν το δικαίωμά τους ελεύθερης κυκλοφορίας, που αποτελεί τον τελικό σκοπό της ρυθμίσεως, θα περιοριζόταν αδικαιολόγητα [11].

21. Συμφωνώ κι εγώ ότι η έννοια του μη μισθωτού εργαζομένου πρέπει καταρχήν να ερμηνεύεται ευρέως, βάσει του διασταλτικού κριτηρίου που αναφέρθηκε ανωτέρω. Ωστόσο, θεωρώ ότι η οικονομία και το

5 — Από αυτό το περίπλοκο ιστορικό της θεσπίσεως των κοινοτικών διατάξεων μπορεί να συναχθεί μια πρώτη ερμηνευτική ένδειξη. Πράγματι, καταδεικνύεται ότι ο νομοθέτης κατέληξε στην επέκταση στους μη μισθωτούς των αναγνωριοθέντων στους μισθωτούς δικαιωμάτων — στα οποία περιλαμβάνεται το δικαίωμα οικογενειακών παροχών, το οποίο μας ενδιαφέρει ειδικότερα — προοδευτικά. Φρονώ ότι, ενόψει του γεγονότος αυτού, οι διατάξεις μέσω των οποίων πραγματοποιήθηκε η επέκταση αυτή πρέπει να ερμηνευθούν λαμβανομένου υπόψη ακριβώς ότι ο νομοθέτης χρησιμοποίησε κατά ένα πολύ συγκεκριμένο τρόπο την ελευθερία του, καθόσον ηθελημένα προσδιόρισε ενδεχόμενα όρια στην απόλαυση του δικαιώματος αυτού.

6 — Απόφαση της 12ης Ιουλίου 1979 στην υπόθεση 266/78, Brunori (Συλλογή τόμος 1979/ΙΙ, σ. 311). Όσον αφορά την απαίτηση οι προϋποθέσεις αυτές να μην επάγονται δυσμενείς διακρίσεις, βλ. την απόφαση της 24ης Απριλίου 1980 στην υπόθεση 110/79, Coonan (Συλλογή τόμος 1980/ΙΙ, σ. 77).

7 — Βλ. απόφαση της 17ης Μαΐου 1984 στην υπόθεση 101/83, Brusse (Συλλογή 1984, σ. 2223, σκέψη 28).

8 — Παρόμοια άποψη εξέφρασε ο γενικός εισαγγελέας Reischl, με τις προτάσεις του στην υπόθεση 84/77, Recq (Συλλογή τόμος 1978, σ. 1, συγκεκριμένα σ. 10).

9 — Η αρχή η οποία καθιερώθηκε με τη νομολογία του Δικαστηρίου και κατά τη οποία η έννοια του εργαζομένου έχει κοινοτικό περιεχόμενο και αναφέρεται σε όλα τα πρόσωπα τα οποία, υπό την ιδιότητά τους αυτή και ανεξαρτήτως του πώς χαρακτηρίζονται, καλύπτονται από τα διάφορα εθνικά συστήματα κοινωνικής ασφαλίσεως διατυπώθηκε για πρώτη φορά με την απόφαση της 19ης Μαρτίου 1964 στην υπόθεση 75/63, Unger (Συλλογή τόμος 1954-1964, σ. 1069).

10 — Απόφαση της 23ης Οκτωβρίου 1986 στην υπόθεση 300/84, Van Roosmalen (Συλλογή 1986, σ. 3097, σκέψεις 20 επ.).

11 — Βλ. προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Mayras στην υπόθεση 17/76, Brack (απόφαση της 29ης Σεπτεμβρίου 1976, Συλλογή τόμος 1976, σ. 529): Στ.Μ.: οι προτάσεις του γενικού εισαγγελέα δεν έχουν μεταφρασθεί στα ελληνικά), στις οποίες εκτίθεται ότι, λαμβανομένου υπόψη του (διου του σκοπού του άρθρου 51, είναι αδύνατο «να ερμηνευθούν στενά» οι έννοιες των εργαζομένων (τόσο των μισθωτών όσο και των μη μισθωτών.

γράμμα της κοινοτικής ρυθμίσεως που πρέπει να ληφθεί υπόψη εμποδίζουν τους προσφεύγοντες των κυρίων δικών να διεκδικήσουν τα επίμαχα δικαιώματα ως μη μισθωτοί, υπαγόμενοι στην κατηγορία των εργαζομένων, υπό την έννοια των γενικών διατάξεων του κανονισμού. Οι σκέψεις που με οδηγούν στο συμπέρασμα αυτό είναι οι ακόλουθες.

22. Στις υποθέσεις που έχουν υποβληθεί στην κρίση του Δικαστηρίου, πρόκειται για εργαζομένους που ζητούν να τους χορηγηθούν οικογενειακές παροχές από τους αρμόδιους γερμανικούς φορείς. Όπως εκθέτει το αιτούν δικαστήριο, στο γερμανικό νομικό σύστημα, η ρύθμιση σχετικά με τις παροχές αυτές έχει εφαρμογή σε όλους τους κατοίκους της Γερμανίας. Επομένως, εμπίπτει στα συστήματα κοινωνικής ασφαλίσεως που αναφέρονται στο άρθρο 1, στοιχείο α', σημείο ii [12]. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο θεωρώ ότι η ιδιότητα του μισθωτού ή του μη μισθωτού πρέπει να διαπιστώνεται βάσει των ορισμών που περιέχονται στη διάταξη αυτή.

23. Σε αυτό το σημείο επιβάλλεται να εξεταστούν τα χαρακτηριστικά της ρυθμίσεως αυτής, όπως έχουν διευκρινιστεί από το αιτούν δικαστήριο. Καταρχάς, η ρύθμιση ισχύει για όλους τους κατοίκους της Γερμανίας. Οι συναφείς τρόποι διαχειρίσεως δεν επιτρέπουν καμία διάκριση μεταξύ μισθωτών και μη μισθωτών. Επιπλέον, προκειμένου για τη χορήγηση των οικογενειακών παροχών, δεν τίθεται ζήτημα υποχρεωτικής ή προαιρετικής ασφαλίσεως των εργαζομένων. Επομένως, δεν έχουν εφαρμογή οι ορισμοί του άρθρου 1, στοιχείο α', σημείο ii, όπως δεν έχουν σ' αυτούς εφαρμογή οι ορισμοί της πρώτης περιπτώσεως ή ακόμη της δεύτερης περιπτώσεως της πρώτης εναλλακτικής δυνατότητας.

24. Δεδομένου ότι οι διατάξεις αυτές δεν τυγχάνουν εφαρμογής, πρέπει να γίνει χρήση του ορισμού της δεύτερης εναλλακτικής δυνατότητας της δεύτερης περιπτώσεως, ο οποίος αφορά τις περιπτώσεις που δεν καλύπτονται από τον άλλο ορισμό. Η εν λόγω διάταξη παραπέμπει στο παράρτημα, το οποίο ορίζει την έννοια του μη μισθωτού, για τους σκοπούς της χορηγήσεως οικογενειακών παροχών από τις γερμανικές διοικητικές αρχές, με κριτήριο την υπαγωγή σε σύστημα *υποχρεωτικής* ασφαλίσεως [13].

25. Αυτή η θεώρηση της προκειμένης υποθέσεως είναι εκείνη που ανταποκρίνεται περισσότερο στην οικονομία του κανονισμού. Όπως έχει ήδη επισημάνει ο γενικός εισαγγελέας Gand, «το πεδίο εφαρμογής του κανονισμού προσδιορίζεται με βάση ένα κριτήριο κοινωνικής ασφαλίσεως και όχι εργατικού δικαίου, γεγονός που αντικατοπτρίζει την ολοένα αυξανόμενη αυτονομία που αποκτά το δίκαιο αυτό σε σχέση

12 — Άλλα συστήματα αυτού του είδους αποτελούν οι γενικές ασφαλίσεις του Ηνωμένου Βασιλείου, της Ιρλανδίας και της Δανίας, οι συντάξεις γήρατος, χηρών και ορφανών στις Κάτω Χώρες, οι συνδεόμενες με την υγεία δαπάνες στην Ιταλία και στις Κάτω Χώρες, καθώς και οι οικογενειακές παροχές στο Λουξεμβούργο, τη Γαλλία και την Ελλάδα.

13 — Καλό είναι να διευκρινιστεί ότι πρόκειται για έναν ορισμό που διαφέρει σαφώς, όσον αφορά τους σκοπούς του, από τον ορισμό που περιέχεται στο παράρτημα V του κανονισμού σε σχέση με τη Μεγάλη Βρετανία, ο οποίος εξετάστηκε από το Δικαστήριο με την προαναφερθείσα απόφαση Brack. Συγκεκριμένα, η διάταξη αυτή σκοπεί να διασφαλίσει μια «ευρεία εφαρμογή» των ορισμών που περιέχονται στο άρθρο 1, στοιχείο α', σημείο ii, του κανονισμού. Ενόψει μιας νομοθεσίας, όπως η βρετανική, δυνάμει της οποίας υποχρεούνταν επίσης να «καταβάλλουν εισφορές», ως μισθωτοί, ορισμένες ομάδες προσώπων που δεν είχαν αυτή την ιδιότητα από την άποψη του εργατικού δικαίου, η διάταξη του παραρτήματος — σύμφωνα με την οποία θεωρούνται ως εργαζόμενοι όλα τα πρόσωπα που υποχρεούνται να καταβάλλουν εισφορές ως μισθωτοί — εκφράζει μια σαφή επιδίωξη διασταλτικής εφαρμογής (σκέψεις 10 έως 12).

με το εργατικό δίκαιο» [14]. Αν όμως εφαρμοστεί αυστηρά αυτό το κριτήριο, φρονώ ότι η έννοια του μη μισθωτού δεν μπορεί να οριστεί, όσον αφορά τη χορήγηση των οικογενειακών παροχών, ανεξάρτητα από τους ορισμούς του παραρτήματος. Αυτές είναι αποκλειστικά οι διατάξεις οι οποίες επιτρέπουν στους εργαζομένους να απολαύουν των δικαιωμάτων που απορρέουν από την κοινοτική ρύθμιση σε σχέση με τις παροχές αυτές.

26. Έχω επίγνωση του ότι η άποψή μου μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο αμφισβητήσεως. Το πρόβλημα του «εναλλακτικού» χαρακτήρα των ορισμών που περιέχονται στο άρθρο 1 του κανονισμού έχει ήδη υποβληθεί ρητά στην κρίση του Δικαστηρίου τουλάχιστον μία φορά, χωρίς όμως να εξεταστεί και να επιλυθεί. Αναφέρομαι στην υπόθεση Warmerdam-Steggerda [15]. Κατά τη διαδικασία στην υπόθεση αυτή, ο αρμόδιος ολλανδικός φορέας και η Επιτροπή είχαν υποστηρίξει την άποψη ότι οι ορισμοί μπορούσαν να τύχουν εναλλακτικής εφαρμογής. Ειδικότερα, η Επιτροπή είχε τότε υποστηρίξει — ακριβώς ενόψει του παραρτήματος Ι, σημείο Γ, του κανονισμού 1408/71, όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό 1390/81 — ότι το αν ο ενδιαφερόμενος είναι ή όχι εργαζόμενος υπό την έννοια του κανονισμού πρέπει να προσδιορίζεται σε συνάρτηση προς κάθε επιμέρους κίνδυνο [16]. Προς στήριξη της απόψεώς της, η Επιτροπή επικαλέστηκε επίσης την απόφαση Brack, στην οποία το Δικαστήριο είχε υιοθετήσει έναν ορισμό με γνώμονα τον κίνδυνο [17].

27. Όπως προανέφερα, το Δικαστήριο δεν έχει εξετάσει το προεκτεθέν πρόβλημα, το οποίο παραμένει επομένως άλυτο. Δεν διατείνομαι ότι θα το εξετάσω εξαντλητικά με τις παρούσες προτάσεις μου. Θέλω μόνο να υπογραμμίσω τους λόγους για τους οποίους θεωρώ ότι, εν προκειμένω, οι διατάξεις που διέπουν την ένταξη σε αυτόν τον συγκεκριμένο τύπο συστήματος κοινωνικής ασφαλίσεως και, επομένως, το δικαίωμα επί των συναφώς προβλεπομένων παροχών πρέπει κατ' ανάγκη να αποτελούν συνάρτηση των διατάξεων που ορίζουν την έννοια του εργαζομένου. Το αποφασιστικό στην παρούσα υπόθεση στοιχείο είναι ότι ο νομοθέτης κατέληξε στο να επιλέξει έναν ειδικό ορισμό της έννοιας του μη μισθωτού, για την περίπτωση ακριβώς όπου οι οικογενειακές παροχές πρέπει να χορηγηθούν από τους γερμανικούς φορείς. Υπ' αυτήν την έννοια, τόσο η προβλεπόμενη για τις γερμανικές αρχές εξαίρεση, όσο και το περιεχόμενο του ορισμού που προβλέπεται στο παράρτημα, επιβάλλουν, υπ' αυτήν την έννοια, δύο συλλογισμούς.

14 — Προτάσεις της 10ης Δεκεμβρίου 1968 στην υπόθεση 19/68, Di Cicco (απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 1968, Συλλογή τόμος 1965-1968, σ. 856, συγκεκριμένα σ. 858).

15 — Απόφαση της 12ης Μαΐου 1989 στην υπόθεση 388/87 (Συλλογή 1989, σ. 1203). Η υπόθεση αυτή αφορούσε το δικαίωμα της Warmerdam, Ολλανδής υπηκόου, να λάβει επιδόματα ανεργίας από τον αρμόδιο φορέα της χώρας αυτής. Η αιτούσα, αφού είχε λάβει καταρχάς επίδομα ανεργίας στις Κάτω Χώρες, είχε στη συνέχεια βρει εργασία στη Σκωτία. Στο πλαίσιο της βρετανικής νομοθεσίας, ήταν ασφαλισμένη, μέσω της καταβολής εισφορών, αποκλειστικά κατά των εργατικών ατυχημάτων. Όταν επέστρεψε στη χώρα καταγωγής της, η Warmerdam ζήτησε να εγγραφεί στον κατάλογο των ατόμων που ζητούν εργασία. Η ολλανδική διοικητική αρχή απέρριψε την εν λόγω αίτηση με την αιτιολογία ότι, κατά το διάστημα που η αιτούσα είχε εργαστεί στο Ηνωμένο Βασίλειο, δεν ήταν ασφαλισμένη κατά των συνεπειών της ανεργίας και ότι, επομένως, όσον αφορά τη χορήγηση παροχών λόγω ανεργίας, δεν μπορούσε να θεωρηθεί ως μισθωτή υπό την έννοια του κανονισμού 1408/71. Το πρόβλημα δεν εξετάστηκε με την απόφαση (συγκεκριμένα, το πρώτο ερώτημα που είχε υποβάλει το αιτούν δικαστήριο, το οποίο αφορούσε ακριβώς τη σχέση μεταξύ των διαφόρων ορισμών, κατέστη άνευ αντικειμένου, λόγω της απαντήσεως που δόθηκε στο δεύτερο ερώτημα).

16 — Βλ. την άποψη της Επιτροπής στην έκθεση ακροατηρίου στην προαναφερθείσα υπόθεση Warmerdam-Steggerda (σ. 1204, μέρος ΙΙ, σημείο 4).

17 — Προαναφερθείσα απόφαση Brack (ανωτέρω, υποσημείωση 11). Στην υπόθεση αυτή έπρεπε να κριθεί αν ένας Βρετανός λογιστής, ο οποίος είχε υπαχθεί στην κοινωνική ασφάλιση ως μη μισθωτός, αφού είχε προηγουμένως καταβάλει εισφορές ως μισθωτός, μπορούσε να θεωρηθεί ως εργαζόμενος υπό την έννοια του κανονισμού 1408/71 προς τον σκοπό της εφαρμογής του άρθρου 22, παράγραφος 1, το οποίο περιέχει διατάξεις σχετικά με την επιστροφή των εξόδων υγείας που έχουν πραγματοποιηθεί σε άλλο κράτος μέλος. Στην περίπτωση αυτή, το Δικαστήριο συνήγαγε ότι ο ενδιαφερόμενος είχε την ιδιότητα του εργαζομένου αποκλειστικά από το γεγονός της υπαγωγής του σε ασφάλιση κατά του κινδύνου ασθενείας, που αποτελούσε το αντικείμενο της ένδικης διαφοράς. Από την απόφαση αυτή η Επιτροπή συνήγαγε ότι ο κανονισμός πρέπει να εφαρμόζεται επιλεκτικά, με κριτήριο τους ειδικούς κινδύνους.

28. Το γεγονός, προπάντων, ότι ο ειδικός ορισμός — στην περίπτωση που αρμόδιες για τη χορήγηση της παροχής είναι οι γερμανικές αρχές — προβλέφθηκε αποκλειστικά σε σχέση με το άρθρο 1, στοιχείο α', σημείο ii, δείχνει ότι, σύμφωνα με την οικονομία του κανονισμού, μόνον αυτή η διάταξη ρυθμίζει το δικαίωμα του εργαζομένου να λάβει την οικογενειακή παροχή, όταν η εθνική ρύθμιση χαρακτηρίζεται, όπως εν προκειμένω, από το γεγονός ότι δεν προβλέπει κριτήρια διακρίσεως μεταξύ των διαφόρων κατηγοριών εργαζομένων. Θεωρώ ότι οι διατάξεις του κανονισμού, σε συνδυασμό με τις διατάξεις του παραρτήματος, συνηγορούν υπέρ της υπάρξεως μιας πολύ συγκεκριμένης αιτιώδους συνάφειας μεταξύ του είδους των παροχών κοινωνικής ασφαλίσεως που ζητεί ο εργαζόμενος (στην προκειμένη περίπτωση, των οικογενειακών παροχών) και των προϋποθέσεων που πρέπει να πληροί ο εν λόγω εργαζόμενος, προκειμένου να του αναγνωριστεί το δικαίωμα επί των παροχών αυτών.

Υπέρ της απόψεως αυτής συνηγορεί επίσης η ρητή διάταξη της τελευταίας αιτιολογικής σκέψεως του κανονισμού 1390/81. Πράγματι, στην αιτιολογική αυτή σκέψη αναφέρεται ότι στο παράρτημα Ι, ο κοινοτικός νομοθέτης θεώρησε ότι «απαιτείται (...) να προσδιοριστεί (...) η έννοια των όρων "μισθωτός" και "μη μισθωτός" σύμφωνα με τον κανονισμό (ΕΟΚ) 1408/71, όταν ο ενδιαφερόμενος υπάγεται σε σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως που εφαρμόζεται σε όλους τους κατοίκους (...)».

29. Το συμπέρασμα αυτό επιβεβαιώνεται από έναν δεύτερο συλλογισμό, που βασίζεται στα κριτήρια που επιλέχθηκαν για να οριστεί η έννοια του μη μισθωτού στο παράρτημα. Συναφώς, πρέπει να υπογραμμιστεί ότι το «πρόσωπο (...) το οποίο υποχρεούται (...) να ασφαλιστεί ή να καταβάλλει εισφορές κατά του κινδύνου γήρατος σε σύστημα ασφαλίσεως μη μισθωτών» (σύμφωνα με τον ορισμό του παραρτήματος) πρέπει να θεωρηθεί ότι εξομοιώνεται με το «πρόσωπο (...) το οποίο είναι ασφαλισμένο δυνάμει υποχρεωτικής (...) ασφαλίσεως κατά ενός ή περισσοτέρων κινδύνων που αντιστοιχούν στους κλάδους συστήματος κοινωνικής ασφαλίσεως που εφαρμόζεται στους (...) μη μισθωτούς» (ορισμός που περιέχεται στο άρθρο 1, στοιχείο α', σημείο i).

30. Όπως ορθώς παρατηρεί η Γερμανική Κυβέρνηση, η εξομοίωση αυτή σημαίνει ότι, σύμφωνα και με τις διατάξεις του παραρτήματος, ο νομοθέτης θέλησε να ορίσει κατά τρόπο αποκλειστικό και πλήρη την έννοια του μη μισθωτού, όσον αφορά τη χορήγηση των οικογενειακών παροχών από τις γερμανικές διοικητικές αρχές. Εάν τούτο είναι αληθές, δεν βλέπω πώς θα μπορούσε να γίνει δεκτή η άποψη που υποστηρίζει η Κυβέρνηση του Βασιλείου της Ισπανίας, η οποία, στηριζόμενη στους σκοπούς του κανονισμού, θεωρεί ότι μπορούν να λαμβάνονται σωρευτικώς υπόψη οι διατάξεις που προβλέπουν τους ορισμούς.

31. Πρέπει, πράγματι, να διαφυλαχθεί η συνοχή του νομοθετικού κειμένου. Δεν μπορεί λογικά να γίνει δεκτή η άποψη ότι ο νομοθέτης θέλησε να προσδιορίσει ειδικά το προσωπικό πεδίο του κανονισμού σε συνάρτηση προς τις οικογενειακές παροχές που χορηγούνται από τις αρμόδιες γερμανικές αρχές και, συγχρόνως, να επιτρέψει την πρόσβαση στο δικαίωμα αυτό και διά μιας άλλης οδού. Και όχι μόνον αυτό. Μια διαφορετική ερμηνεία του κανονισμού θα είχε ως αποτέλεσμα να θιγεί η αυτονομία που αναγνωρίζεται στις εθνικές έννομες τάξεις όσον αφορά τη ρύθμιση των «προϋποθέσεων υπαγωγής στα εθνικά συστήματα».

32. Το συμπέρασμα που διατυπώνω δεν αναιρείται από τα όσα έχει δεχθεί το Δικαστήριο με την απόφαση Kits van Heijningen,

την οποία υπενθύμισε το αιτούν δικαστήριο [18]. Δεν πιστεύω ότι η κρίση αυτή μπορεί να εφαρμοστεί στην προκείμενη υπόθεση. Ακόμη κι αν δεν ληφθούν υπόψη οι σημαντικές διαφορές που υπάρχουν μεταξύ της υπό κρίση περιπτώσεως στην υπόθεση εκείνη και της περιπτώσεως που εξετάζεται σήμερα, θεωρώ ότι, το Δικαστήριο, καθόσον διευκρίνισε ότι η έκφραση μισθωτός υπό την έννοια του κανονισμού καλύπτει κάθε πρόσωπο που είναι ασφαλισμένο στο πλαίσιο ενός από τα συστήματα κοινωνικής ασφαλίσεως που απαριθμούνται στο άρθρο 1, στοιχείο α', δεν έλαβε θέση επί του προβλήματος που εξετάζεται εν προκειμένω. Πράγματι, το Δικαστήριο προσδιόρισε απλώς το πεδίο εφαρμογής της διατάξεως του άρθρου 2 του κανονισμού, χωρίς να επιδιώξει όμως να επιλύσει τα προβλήματα που δημιουργούν οι ορισμοί που περιέχονται στο άρθρο 1, στοιχείο α', προκειμένου να διευκρινίσει ποιος πρέπει να θεωρείται ως μισθωτός υπό την έννοια της τελευταίας αυτής διατάξεως.

Η απώτατη σημασία της θέσεως που έλαβε το Δικαστήριο, αν γινόταν δεκτή στην παρούσα υπόθεση, θα ήταν κατά την άποψή μου, ότι οι Piosa Pereira και Stöber εμπίπτουν στον ορισμό του μη μισθωτού υπό την έννοια του κανονισμού μόνον όσον αφορά τις παροχές εκείνες για τις οποίες είναι ασφαλισμένοι προαιρετικά· αντιστρόφως, δεν μπορούν να θεωρηθούν ότι εμπίπτουν στον ορισμό του μισθωτού βάσει της lex specialis που περιέχεται στο παράρτημα, όσον αφορά τη χορήγηση των οικογενειακών παροχών [19].

33. Θα ήθελα να διατυπώσω ακόμη μερικές παρατηρήσεις σχετικά με δύο περαιτέρω πτυχές της παρούσας υποθέσεως. Η πρώτη συνίσταται στο ότι οι διατάξεις του παραρτήματος ορίζουν, όσον αφορά τη χορήγηση των οικογενειακών παροχών, τόσο την έννοια του μισθωτού όσο και την έννοια του μη μισθωτού. Οι προαναφερθέντες ορισμοί έχουν ως κοινό σημείο το γεγονός ότι αναφέρονται στην υποχρεωτική υπαγωγή σε σύστημα ασφαλίσεως (στο σύστημα ασφαλίσεως κατά του κινδύνου ανεργίας για τους μισθωτούς και στο σύστημα ασφαλίσεως γήρατος και στην υποχρεωτική ασφάλιση συντάξεως για τους μη μισθωτούς). Σημειώνω, επιπλέον, σε συμφωνία με την Επιτροπή και τη Γερμανική Κυβέρνηση, ότι, στην προκειμένη περίπτωση, οι μη μισθωτοί δεν υφίστανται δυσμενή διάκριση. Πράγματι, και για τις δύο κατηγορίες, η γένεση του δικαιώματος παροχών εξαρτάται από την καταβολή εισφορών. Και στις δύο κατηγορίες ισχύει η προϋπόθεση ότι το δικαίωμα εξαγωγής των οικογενειακών παροχών εκτός του εθνικού εδάφους αναγνωρίζεται μόνο στην περίπτωση που ο εργαζόμενος ανήκε στην κοινότητα αλληλεγγύης του γερμανικού συστήματος κοινωνικής ασφαλίσεως.

18 — Απόφαση της 3ης Μαΐου 1990 στην υπόθεση C-2/89 (Συλλογή 1990, σ. I-1755). Στην υπόθεση αυτή (ιδίως στο πλαίσιο του πρώτου ερωτήματος που είχε υποβληθεί από το αιτούν δικαστήριο) έπρεπε να κριθεί αν ένας Ολλανδός υπήκοος ο οποίος κατοικούσε στο Βέλγιο και εργαζόταν με μερική απασχόληση (παραδόσεις μαθημάτων επί δώρο εβδομαδιαίως σε εκπαιδευτικό ίδρυμα του Eindhoven) έπρεπε να θεωρηθεί ως μισθωτός υπό την έννοια του κανονισμού 1408/71 και να λάβει τα οικογενειακά επιδόματα για τα σπουδάζοντα τέκνα του. Η απάντηση στο ερώτημα αυτό προέκυψε από το γεγονός ότι ο προσφεύγων υπαγόταν σε σύστημα υποχρεωτικής ασφαλίσεως, πράγμα το οποίο είχε ως συνέπεια να καταστήσει άνευ σημασίας, προκειμένου να προσδιοριστεί το πεδίο εφαρμογής του κανονισμού, την εξέταση του ζητήματος αν υφίστατο ουσιαστικώς η επαγγελματική του απασχόληση. Με βάση τον συλλογισμό αυτό και για τους σκοπούς αυτούς, το Δικαστήριο διευκρίνισε, στη σκέψη 9 της αποφάσεως, ότι ως μισθωτός υπό την έννοια του κανονισμού πρέπει να θεωρείται κάθε πρόσωπο το οποίο είναι ασφαλισμένο στο πλαίσιο ενός από τα αριθμούμενα στο άρθρο 1, στοιχείο α', συστήματα κοινωνικής ασφαλίσεως. Εξάλλου, δεν μπορώ να μην επισημάνω ότι αυτή η θέση που έλαβε το Δικαστήριο στηριζόταν σε μια συγκεκριμένη περίπτωση, όπου δεν αμφισβητούνταν ο «παράλληλος χαρακτήρας» του συστήματος ασφαλίσεως στο οποίο υπαγόταν ο προσφεύγων (το οποίο διεπόταν από την ολλανδική νομοθεσία περί των οικογενειακών παροχών) και της αιτουμένης παροχής (επρόκειτο ακριβώς για οικογενειακές παροχές).

19 — Βάσει των ιδίων συλλογισμών, οδηγούμαι στο συμπέρασμα ότι πρέπει να θεωρηθεί ως άνευ σημασίας η τροποποίηση του γερμανικού κειμένου του κανονισμού, από την οποία συνάγεται, κατά την άποψη του αιτούντος δικαστηρίου, ότι οι διάφοροι ορισμοί του μη μισθωτού που περιέχονται στο άρθρο 1, στοιχείο α', πρέπει να τυγχάνουν εναλλακτικής εφαρμογής. Πράγματι, ενόψει των όσων προεκτέθηκαν, ούτε αυτή η θεώρηση μπορεί να αποτελέσει τη βάση μιας λυσιτελούς ερμηνείας των ορισμών που περιέχονται στο παράρτημα και, γενικότερα, της θέσεώς τους στην οικονομία του κανονισμού.

34. Η επίμαχη εθνική νομοθεσία επιβεβαιώνει και από μια άλλη άποψη την ερμηνευτική εκδοχή που προκρίνω. Ο γερμανικός Κώδικας Κοινωνικής Νομοθεσίας (έκτο βιβλίο) προβλέπει ρητά τη δυνατότητα *προαιρετικής* υπαγωγής των μη μισθωτών στην *υποχρεωτική* ασφάλιση [20]. Αν οι Stöber και Piosa Pereira είχαν κάνει χρήση της δυνατότητας αυτής, τούτο θα είχε ως αποτέλεσμα, όπως αναγνωρίζει η Γερμανική Κυβέρνηση στο υπόμνημα των παρατηρήσεών της, ότι θα ενέπιπταν στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής του κανονισμού και ότι, επομένως, το δικαίωμα που απορρέει από το άρθρο 73 του κανονισμού θα τους αναγνωριζόταν και για τα τέκνα τους που δεν κατοικούν στη Γερμανία. Θεωρώ ότι η δυνατότητα αυτή, της οποίας οι προσφεύγοντες δεν έκαναν χρήση εντός της — κατά τα λοιπά εύλογης — προθεσμίας, εντός της οποίας μπορούσαν να το πράξουν, συμβάλλει αντικειμενικά στην εξάλειψη των στρεβλώσεων που θα μπορούσε να δημιουργήσει η εθνική γερμανική ρύθμιση στις σχέσεις μεταξύ των μη μισθωτών και των μισθωτών εργαζομένων.

35. Από τα διάφορα στοιχεία που εξετάστηκαν μπορεί να συναχθεί ένα πρώτο συμπέρασμα: ούτε το γράμμα της ρυθμίσεως ούτε ο σκοπός της επιτρέπουν να θεωρηθούν οι προσφεύγοντες των κυρίων δικών ως μη μισθωτοί υπό την έννοια του κανονισμού, όσον αφορά τη χορήγηση των οικογενειακών παροχών από τους γερμανικούς αρμόδιους φορείς, βάσει του άρθρου 73. Ωστόσο, ως συνέπεια του συμπεράσματος αυτού, ανακύπτει αναπόφευκτα το ακόλουθο πρόβλημα: κατ' εφαρμογήν της γερμανικής νομοθεσίας αναγνωρίστηκε μεν στους Stöber και Piosa Pereira το δικαίωμα οικογενειακών παροχών για τα τέκνα τους που κατοικούν στη Γερμανία, όχι όμως για εκείνα που κατοικούν σε άλλα κράτη μέλη. Συνεπώς, οφείλω να διερωτηθώ αν αυτή η διαφορετική μεταχείριση είναι, παρά ταύτα, παράνομη υπό το πρίσμα του κοινοτικού δικαίου.

36. Σύμφωνα με την σχετική γερμανική νομοθεσία, που είναι ο Bundeskindergeldgesetz, το δικαίωμα οικογενειακών παροχών δεν εξαρτάται από την καταβολή εισφορών, αλλά απορρέει αυτομάτως από την *ιδιότητα* του κατοικούντος στη Γερμανία γονέως, *ανεξαρτήτως της επαγγελματικής καταστάσεως του εργαζομένου*. Όπως διευκρινίζει η ίδια η Γερμανική Κυβέρνηση στο υπόμνημα των παρατηρήσεών της, στο πλαίσιο της γερμανικής νομοθεσίας, «το δικαίωμα οικογενειακών παροχών δεν εξαρτάται από την ύπαρξη υποχρεωτικής ή προαιρετικής ασφαλίσεως».

37. Είναι γεγονός ότι η γερμανική νομοθεσία αναγνωρίζει το δικαίωμα οικογενειακών παροχών μόνο για τα τέκνα που κατοικούν στη Γερμανία. Το δικαίωμα παροχών στηρίζεται αμιγώς στην προϋπόθεση κατοικίας. Πρέπει να διερωτηθούμε αν, κατ' αυτόν τον τρόπο, αποθαρρύνεται η άσκηση εκ μέρους του εργαζομένου του δικαιώματος ελεύθερης κυκλοφορίας.

20 — Οι σχετικές κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών διατάξεις, οι οποίες ίσχυαν στο πλαίσιο της γερμανικής έννομης τάξεως μέχρι το 1992, ήταν το άρθρο 2, παράγραφος 1, σημείο 11, του Angestelltenversicherungsgesetz και το άρθρο 1227, παράγραφος 1, σημείο 9, του Reichsversicherungsordnung. Η ισχύουσα σήμερα διάταξη είναι το άρθρο 4, παράγραφος 2, του Sozialgesetzbuch, Sechsies Buch. Η διάταξη αυτή έχει ως εξής: «Στην υποχρεωτική ασφάλιση υπάγονται, κατόπιν αιτήσεως, τα πρόσωπα τα οποία ασκούν όχι μόνο προσωρινά μη μισθωτή δραστηριότητα, εφόσον ζητήσουν να υπαχθούν στην υποχρεωτική ασφάλιση εντός πέντε ετών από την έναρξη της ασκήσεως της μη μισθωτής δραστηριότητάς τους ή από τη λήξη της υπαγωγής τους στην υποχρεωτική ασφάλιση λόγω της ασκήσεως της δραστηριότητάς τους αυτής» (ελεύθερη μετάφραση). Πρέπει να σημειωθεί, για τους σκοπούς της παρούσας υποθέσεως, ότι η διαφορά μεταξύ των δύο ρυθμίσεων έγκειται στο γεγονός ότι η προθεσμία για την προαιρετική υπαγωγή των μη μισθωτών στην υποχρεωτική ασφάλιση ανερχόταν, πριν από την τροποποίηση που επέφερε η προαναφερθείσα διάταξη, σε δύο, και όχι σε πέντε έτη.

38. Με τη νομολογία του, το Δικαστήριο έχει αναγνωρίσει ότι, όταν, ελλείψει ειδικών κοινοτικών διατάξεων, στο κράτος μέλος εναπόκειται να θεσπίσει τη ρύθμιση που έχει εφαρμογή στους υποκείμενους στη νομοθεσία του εργαζομένους, η εθνική νομοθεσία δεν επιτρέπεται να δημιουργεί — ούτε έμμεσα — εμπόδια στην άσκηση του δικαιώματος ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων [21], δηλαδή, να παρεμποδίζει τους εργαζομένους που επιθυμούν να κάνουν χρήση της ελευθερίας αυτής, αναπτύσσοντας ή επεκτείνοντας τη δραστηριότητά τους σε άλλο κράτος μέλος [22].

39. Βάσει αυτών των κανονιστικής φύσεως κατευθυντηρίων γραμμών, το Δικαστήριο έκρινε ότι είναι ασυμβίβαστες προς τις θεμελιώδεις αρχές του κοινοτικού δικαίου οι εθνικές νομοθεσίες που έχουν ως αποτέλεσμα να επιβάλλουν στους διακινούμενους εργαζομένους πρόσθετες φορολογικές επιβαρύνσεις, επιπλέον εκείνων που τους έχουν επιβληθεί στα οικεία κράτη καταγωγής τους, προκειμένου να λάβουν τις ίδιες παροχές κοινωνικής ασφαλίσεως. Στις υποθέσεις Stanton και Wolf κ.λπ., καθώς και στην υπόθεση Kemmler [23], οι περιπτώσεις που είχαν υποβληθεί στην κρίση του Δικαστηρίου αφορούσαν μη μισθωτούς εργαζομένους και πραγματικά περιστατικά προγενέστερα της ενάρξεως ισχύος του κανονισμού 1390/81. Όπως προαναφέρθηκε, ο κανονισμός αυτός επεξέτεινε τις διατάξεις του κανονισμού 1408/71 στους μη μισθωτούς. Στις εν λόγω υποθέσεις, ελλείψει ειδικών διατάξεων του κοινοτικού δικαίου, το Δικαστήριο δέχθηκε ότι είναι κατ' αρχήν παράνομη η διπλή φορολόγηση, αναφερόμενο άμεσα στις σχετικές διατάξεις της Συνθήκης. Επομένως, η ίδια ερμηνευτική λύση θα έπρεπε να εφαρμοστεί στην παρούσα υπόθεση. Πράγματι, όπως προαναφέρθηκε, η παρούσα υπόθεση δεν μπορεί να υπαχθεί ούτε στο πεδίο εφαρμογής των ειδικών ρυθμίσεων του κοινοτικού δικαίου.

40. Αφ' ής στιγμής διαπιστώθηκε ότι οι διατάξεις της Συνθήκης μπορούν να εφαρμοστούν στην προκείμενη υπόθεση, πρέπει να διευκρινιστεί ποια μορφή πρέπει να λάβει η εξέταση της υποθέσεως. Επιβάλλεται να ληφθούν υπόψη δύο πτυχές. Πρώτον, πρέπει να εξεταστεί αν η επίμαχη νομοθεσία είναι σύμφωνη προς την αρχή της απαγορεύσεως των διακρίσεων που θεσπίζεται με το άρθρο 6 της Συνθήκης. Κατά την άποψή μου, η διάταξη αυτή πρέπει να ερμηνευθεί σε συνδυασμό με τη διάταξη του άρθρου 52 της Συνθήκης, που αφορά την ελευθερία εγκαταστάσεως. Δεδομένου ότι οι ενδιαφερόμενοι ασκούν μη μισθωτή δραστηριότητα, χρήσιμη για τη λύση της διαφοράς φαίνεται η αναφορά στη διάταξη αυτή [24]. Δεύτερον, δεν πρέπει να παραγνωριστεί ότι, με το άρθρο 8 Α, το οποίο προστέθηκε στην κοινοτική έννομη τάξη με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, η ελεύθερη κυκλοφορία θεσπίζεται επίσης ως δικαίωμα των πολιτών της Ενώσεως. Είναι βέβαια αληθές ότι πρόκειται για μια διάταξη που θεσπίστηκε σε χρόνο μεταγενέστερο των πραγματικών περιστατικών των υποθέσεων των κυρίων δικών, οπότε δεν μπορεί να ληφθεί υπόψη παρά μόνο παρεμπιπτόντως, προκειμένου να προσδιοριστούν τα όρια εντός των οποίων πρέπει να εφαρμόζεται το κριτήριο της κατοικίας στο πλαίσιο αυτής της σημαντικής εξελίξεως του δικαιώματος ελεύθερης κυκλοφορίας στο έδαφος της Ένωσης.

41. Το ζήτημα — με τον τρόπο που το διατυπώνω και το εξετάζω — δεν τέθηκε άμεσα από το αιτούν δικαστήριο. Ωστόσο, η πάγια νομολογία του Δικαστηρίου με ενθαρρύνει να προβώ στην εξέτασή του

21 — Απόφαση της 28ης Νοεμβρίου 1978 στην υπόθεση 16/78, Choquet (Συλλογή τόμος 1978, σ. 709).

22 — Απόφαση της 12ης Ιουλίου 1984 στην υπόθεση 107/83, Klopp (Συλλογή 1984, σ. 2971, σκέψη 19).

23 — Αποφάσεις της 7ης Ιουλίου 1988 στην υπόθεση 143/87, Stanton (Συλλογή 1988, σ. 3877), και στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 154/87 και 155/87, Wolf (Συλλογή 1988, σ. 3897), καθώς και της 15ης Φεβρουαρίου 1996 στην υπόθεση C-53/95, Kemmler (Συλλογή 1996, σ. I-703, σκέψη 9).

24 — Προαναφερθείσα απόφαση Kemmler, σκέψη 8.

. Αναφέρομαι στις αποφάσεις με τις οποίες το Δικαστήριο δέχθηκε ότι, μολονότι δεν είναι αρμόδιο να αποφαίνεται επί της συμφωνίας εθνικής διατάξεως με το κοινοτικό δίκαιο [25], είναι, ωστόσο, αρμόδιο να παρέχει στο εθνικό δικαστήριο όλα τα στοιχεία ερμηνείας που αφορούν το κοινοτικό δίκαιο, τα οποία μπορούν να παράσχουν στο εθνικό δικαστήριο τη δυνατότητα να εκτιμήσει το συμβατό των εθνικών διατάξεων με το κοινοτικό δίκαιο προκειμένου να αποφανθεί επί της υποθέσεως που του έχει υποβληθεί [26].

42. Προκειμένου να παρασχεθούν στο αιτούν δικαστήριο τα στοιχεία για την ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου που αφορούν, εν προκειμένω, την εκτίμηση της γερμανικής νομοθεσίας, αρκούν μερικές μόνο παρατηρήσεις.

43. Κατ' αρχάς, θα ήθελα να υπενθυμίσω τη διάταξη του άρθρου 52 της Συνθήκης. Το δεύτερο εδάφιο του άρθρου αυτού ορίζει τα εξής: «Η ελευθερία εγκαταστάσεως περιλαμβάνει την ανάληψη και την άσκηση μη μισθωτών δραστηριοτήτων (...) σύμφωνα με τις προϋποθέσεις που ορίζονται από τη νομοθεσία της χώρας εγκαταστάσεως για τους δικούς της υπηκόους (...).»

Κατά πάγια νομολογία, η διάταξη αυτή έχει άμεση εφαρμογή και τα κράτη μέλη οφείλουν να την τηρούν [27]. Η εν λόγω διάταξη πρέπει να εξετάζεται εντός του ευρύτερου πλαισίου των διατάξεων της Συνθήκης που αφορούν την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων, οι οποίες σκοπούν να διευκολύνουν την από μέρους των υπηκόων της Κοινότητας άσκηση μιας επαγγελματικής δραστηριότητας οιασδήποτε φύσεως σε ολόκληρο το έδαφος της Κοινότητας [28]. Υπ' αυτό το πρίσμα επιβάλλεται, επομένως, να γίνει δεκτή, όπως έχει αναγνωρίσει το Δικαστήριο, μια ερμηνεία η οποία αναγνωρίζει τη θεμελιώδη σημασία της επίμαχης διατάξεως. Πράγματι, η ελευθερία εγκαταστάσεως αφορά «όχι μόνο την ανάληψη μισθωτών δραστηριοτήτων *αλλά και την άσκησή τους υπό ευρεία έννοια*» [29].

44. Πρέπει καταρχάς να υπογραμμιστεί ότι ένας «εδαφικός δεσμός» ο οποίος προβλέπεται όσον αφορά τη χορήγηση μιας οικογενειακής παροχής, όπως συμβαίνει στην περίπτωση της γερμανικής νομοθεσίας, είναι ικανός να θίξει, *αυτός καθεαυτός*, πολύ περισσότερο τον διακινούμενο εργαζόμενο παρά τον εργαζόμενο που είναι υπήκοος του οικείου κράτους [30]. Το συμπέρασμα αυτό θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι ισχύει ακόμη κι όταν, όπως εν προκειμένω, η εθνική νομοθεσία αντιμετωπίζει, από τυπικής απόψεως, τον αλλοδαπό εργαζόμενο με τον ίδιο τρόπο όπως και τον ημεδαπό. Η αρχή προς την οποία προσανατολίζεται σταθερά η νομολογία του Δικαστηρίου είναι, πράγματι, η αρχή της «ουσιαστικής» ίσης μεταχειρίσεως των εργαζομένων [31]. Βάσει του κριτηρίου αυτού, ερμηνευομένου με αυτόν τον τρόπο, απαγορεύονται όχι «μόνον

25 — Απόφαση της 21ης Ιανουαρίου 1993 στην υπόθεση C-188/91, Deutsche Shell (Συλλογή 1993, σ. I-363, σκέψη 27).

26 — Βλ., π.χ., τις αποφάσεις της 14ης Ιουλίου 1994 στην υπόθεση C-438/92, Rustica Semences (Συλλογή 1994, σ. I-3519), και της 9ης Ιουλίου 1992 στην υπόθεση C-131/91, «K» Line Air Service Europe (Συλλογή 1992, σ. I-4513).

27 — Προαναφερθείσες αποφάσεις Stanton, Wolf κ.λπ. και Kemmler (υποσημείωση 23).

28 — Βλ., υπ' αυτήν την έννοια, τη δεύτερη αιτιολογική σκέψη του προαναφερθέντος κανονισμού 1390/81: «(...) η ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων, που αποτελεί μια από τις θεμελιώδεις αρχές της Κοινότητας, δεν περιορίζεται μόνο στους μισθωτούς, αλλά αφορά και τους μη μισθωτούς, στα πλαίσια του δικαιώματος εγκαταστάσεως και της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών».

29 — Απόφαση της 18ης Ιουνίου 1985 στην υπόθεση 197/84, Steinhauser (Συλλογή 1985, σ. 1819, σκέψη 16, η υπογράμμιση δική μου).

30 — Προς απόδειξη αυτών των διαφορετικών επιπτώσεων, σκόπιμο είναι να παρατεθούν τα στατιστικά δεδομένα σχετικά με την κατανομή των οικογενειακών επιδομάτων με κριτήριο το αν τα τέκνα κατοικούν εντός ή εκτός της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, τούτο δε μολονότι είναι προγενέστερα των εν προκειμένω πραγματικών περιστατικών (1984). Από τα στοιχεία αυτά προκύπτει ότι, κατά ποσοστό μεγαλύτερο του 17 %, τα τέκνα υπηκόων άλλων κρατών μελών που κατοικούσαν στη Γερμανία και είχαν δικαίωμα επί των γερμανικών οικογενειακών παροχών ζούσαν στο εξωτερικό, ενώ οι Γερμανοί υπήκοοι, των οποίων τα τέκνα κατοικούσαν στο εξωτερικό, αντιπροσώπευαν το 0,03 % των δικαιούχων. Τα στατιστικά αυτά στοιχεία περιέχονται στην έκθεση ακροατηρίου στην υπόθεση C-228/88, Bronzino (απόφαση της 22ας Φεβρουαρίου 1990, Συλλογή 1990, σ. I-531, συγκεκριμένα σ. I-536).

31 — Απόφαση της 12ης Φεβρουαρίου 1974 στην υπόθεση 152/73, Sotgiu (Συλλογή τόμος 1974, σ. 87, σκέψη 11).

[οι] εμφανείς δυσμενείς διακρίσεις λόγω ιθαγενείας, αλλά και όλες [οι] συγκεκαλυμμένες μορφές δυσμενούς διακρίσεως, οι οποίες, με την εφαρμογή άλλων κριτηρίων διακρίσεως, καταλήγουν στην πράξη στο ίδιο αποτέλεσμα» [32]. Πρόκειται για μια κατευθυντήρια γραμμή που διαπνέει ολόκληρη τη νομολογία, μέχρι και τις αποφάσεις στις υποθέσεις Schumacker και Imbernon Martínez [33]. Το Δικαστήριο δέχθηκε ότι το πρόβλημα της κατοικίας των μελών της οικογενείας εκτός του κράτους μέλους όπου ασκείται η επαγγελματική δραστηριότητα αφορά κυρίως τους διακινούμενους εργαζομένους [34], τούτο δε για προφανέστατους λόγους. Όπως παρατήρησε ο γενικός εισαγγελέας Mancini, η «παράμετρος "κατοικία" λειτουργεί διαφορετικά ανάλογα με την ιθαγένεια του εργαζομένου. Με άλλα λόγια, η οικογένεια εκείνου που εργάζεται στη χώρα καταγωγής του είναι κατά κανόνα συγκεντρωμένη· ενώ η οικογένεια του διακινουμένου εργαζομένου είναι κατά κανόνα διασκορπισμένη. Η κατοικία δηλαδή ορισμένων μελών της οικογενείας σε χώρες άλλες από τη χώρα απασχολήσεως αποτελεί τελικά σύνηθες αποτέλεσμα της διακινήσεως του εργαζομένου στο έδαφος της Κοινότητας» [35]. Σε περιπτώσεις όπως οι υπό κρίση, η κατάσταση αυτή έχει ως αποτέλεσμα να μην μπορεί ο διακινούμενος εργαζόμενος να έχει πρόσβαση στο ευεργέτημα των οικογενειακών παροχών και, επομένως, σε τελική ανάλυση να μη μπορεί να έχει πρόσβαση σε μια επαγγελματική δραστηριότητα υπό τις ίδιες ουσιαστικές προϋποθέσεις που προβλέπει η νομοθεσία της χώρας εγκαταστάσεως για τους ημεδαπούς. Τούτο έχει, επομένως, ως συνέπεια να θίγεται η πλήρης και ελεύθερη άσκηση του δικαιώματός του ελεύθερης κυκλοφορίας.

45. Βάσει της συλλογιστικής που μόλις προεκτέθηκε, το Δικαστήριο συμπεριέλαβε στην κατηγορία των συγκεκαλυμμένων μορφών δυσμενών διακρίσεων τις διαφορές κατά τη χορήγηση παροχών ή κατά την απονομή δικαιωμάτων οι οποίες στηρίζονται στον τόπο κατοικίας των τέκνων του διακινουμένου εργαζομένου [36]. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι διατάξεις που θεσπίζουν τις διαφορές αυτές είναι ασυμβίβαστες προς την αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων. Το Δικαστήριο υιοθέτησε την άποψη αυτή ανεξαρτήτως του αν πρόκειται για δυσμενείς διακρίσεις που απορρέουν άμεσα από διατάξεις του κοινοτικού δικαίου, όπως στην υπόθεση Pinna, ή για έμμεσες δυσμενείς διακρίσεις, όπως στις προαναφερθείσες υποθέσεις Schumacker και Imbernon Martínez, στις οποίες το Δικαστήριο κλήθηκε να εξετάσει μια εθνική ρύθμιση η οποία αρνούνταν τη χορήγηση φορολογικών απαλλαγών στον διακινούμενο εργαζόμενο επειδή δεν πληρούνταν — είτε από τον ίδιο είτε από τα μέλη της οικογενείας του — η προϋπόθεση της κατοικίας στο έδαφος του οικείου κράτους μέλους.

46. Κατ' εμέ, η γερμανική νομοθεσία — καθόσον μεταχειρίζεται διαφορετικά τον εργαζόμενο του οποίου τα τέκνα κατοικούν στη Γερμανία απ' ό,τι τον εργαζόμενο του οποίου τα τέκνα κατοικούν σε άλλα κράτη μέλη — συνεπάγεται μια συγκεκαλυμμένη δυσμενή διάκριση, υπό την έννοια της προαναφερθείσας νομολογίας: συγκεκριμένα, δυσχεραίνει — για να χρησιμοποιήσω τη διατύπωση που υιοθέτησε το Δικαστήριο στην υπόθεση Stanton — την άσκηση του δικαιώματος του πολίτη της Κοινότητας για ελεύθερη κυκλοφορία. Η συνακόλουθη δυσμενής διάκριση είναι αδιαμφισβήτητη.

32 — Απόφαση της 15ης Ιανουαρίου 1986 στην υπόθεση 41/84, Pinna (Συλλογή 1986, σ. 1, σκέψη 23).

33 — Αποφάσεις της 14ης Φεβρουαρίου 1995 στην υπόθεση C-279/93 (Συλλογή 1995, σ. I-225), και της 5ης Οκτωβρίου 1995 στην υπόθεση C-321/93 (Συλλογή 1995, σ. I-2821). Βλ. επίσης την προαναφερθείσα απόφαση Bronzino, σκέψη 12.

34 — Απόφαση της 8ης Μαΐου 1990 στην υπόθεση C-175/88, Biehl (Συλλογή 1990, σ. I-1779, σκέψη 14).

35 — Προτάσεις στην προαναφερθείσα υπόθεση Pinna, βλ. ανωτέρω, υποσημείωση 33 (σημείο 6, στοιχείο Β).

36 — Προαναφερθείσα απόφαση Pinna, σημείο 2 του διατακτικού, προαναφερθείσα απόφαση Bronzino και απόφαση της 22ας Φεβρουαρίου 1990 στην υπόθεση C-12/89, Gatto (Συλλογή 1990, σ. I-557).

47. Δεν μπορεί να υποστηριχθεί ούτε ότι πρόκειται για μια εύλογη ή καθ' οιονδήποτε άλλο τρόπο δικαιολογούμενη δυσμενή διάκριση. Η λειτουργία του οικογενειακού επιδόματος, ο λόγος της υπάρξεώς του, θα μπορούσε να λεχθεί, είναι η παροχή οικονομικής υποστηρίξεως στον εργαζόμενο για την κάλυψη των δαπανών με τις οποίες αυτός βαρύνεται προκειμένου να εξασφαλίσει τη συντήρηση των τέκνων του. Επομένως, από εννοιολογικής απόψεως, ο εν λόγω σκοπός, *αυτός καθεαυτός*, ουδόλως συνδέεται με τον τόπο κατοικίας των τέκνων, όπως θα συνέβαινε στην περίπτωση των παροχών κοινωνικής ασφαλίσεως που χορηγούνται εντός του εθνικού εδάφους ή που εξυπηρετούν άλλους σκοπούς, για τις οποίες δικαιολογημένα θα μπορούσε να ληφθεί υπόψη το στοιχείο αυτό [37]. Αντιθέτως, σε τελική ανάλυση, ακριβώς στις περιπτώσεις κατά τις οποίες το μέλος της οικογενείας δεν κατοικεί πλέον στο ίδιο κράτος με τον εργαζόμενο, τα έξοδα στα οποία θα υποβληθεί ο εργαζόμενος για τη συντήρηση του εν λόγω μέλους της οικογενείας αναμφίβολα θα είναι μεγαλύτερα. Και όμως, ακριβώς σ' αυτήν την περίπτωση, η γερμανική νομοθεσία περιορίζει αδικαιολόγητα το ευεργέτημα του οποίου μπορεί να τύχει η οικογένεια στο σύνολό της. Η ίδια η διατύπωση του άρθρου 73 του κανονισμού φαίνεται εξάλλου να αποτελεί μια έμμεση, πλην όμως χαρακτηριστική απόδειξη του γεγονότος αυτού. Το εν λόγω άρθρο προβλέπει ρητά το δικαίωμα του διακινούμενου, μη μισθωτού εργαζομένου να λαμβάνει οικογενειακές παροχές για τα τέκνα του που κατοικούν σε άλλο κράτος μέλος. Όπως ήδη διευκρινίστηκε, η διάταξη αυτή δεν έχει εφαρμογή εν προκειμένω, την υπενθυμίζω όμως για να επισημάνω ότι, σύμφωνα με τις αρχές της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων που θεσπίζει η Συνθήκη, το κριτήριο της κατοικίας δεν δικαιολογεί την άνιση μεταχείριση μεταξύ ημεδαπών και διακινουμένων εργαζομένων. Επομένως, δυνάμει της γερμανικής νομοθεσίας, οι Stöber και Piosa Pereira θα είχαν δικαίωμα να λάβουν τις παροχές αυτές, αν τα τέκνα τους εξακολουθούσαν να κατοικούν στη Γερμανία. Το δικαίωμα αυτό δεν τους αναγνωρίζεται πλήρως για τον λόγο και μόνο ότι τα μέλη της οικογενείας τους δεν κατοικούν στο επιλεγέν κράτος. Συνεπώς, η άνιση μεταχείριση την οποία επάγεται η ρύθμιση που έχει θεσπιστεί στον τομέα των οικογενειακών παροχών είναι αδικαιολόγητη.

48. Ας μου επιτραπεί, τέλος, μια σύντομη παρατήρηση σχετικά με την κατάσταση του Stöber. Δεν μπορεί να προβληθεί η αντίρρηση ότι ο Stöber δεν υπάγεται στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 52 της Συνθήκης επειδή είναι Γερμανός υπήκοος. Μολονότι είναι αληθές ότι οι διατάξεις της Συνθήκης περί της εγκαταστάσεως δεν εφαρμόζονται σε αμιγώς εσωτερικές καταστάσεις κράτους μέλους, όπως είχε την ευκαιρία να διευκρινίσει το Δικαστήριο, «το άρθρο 52 της Συνθήκης δεν μπορεί να ερμηνεύεται κατά τρόπο που να αποκλείονται από τις ευεργετικές διατάξεις του κοινοτικού δικαίου οι υπήκοοι συγκεκριμένου κράτους μέλους, όταν αυτοί, επειδή είχαν συνήθη διαμονή στο έδαφος άλλου κράτους μέλους (...), βρίσκονται, έναντι του κράτους καταγωγής τους, σε κατάσταση παρόμοια με αυτή όλων εκείνων που απολαύουν των δικαιωμάτων και ελευθεριών που εξασφαλίζει η Συνθήκη» [38]. Εξάλλου, όπως έχει δεχθεί κατά τρόπο γενικό το Δικαστήριο, με την απόφαση

37 — Με τη νομολογία του, το Δικαστήριο προέβη, υπό την έννοια αυτή, σε διάκριση μεταξύ των οικογενειακών παροχών, ανάλογα με την επίπτωση που ασκούσε το εδαφικό στοιχείο στη λειτουργία τους: βλ. την απόφαση της 27ης Σεπτεμβρίου 1988 στην υπόθεση 313/86, Lenoir (Συλλογή 1988, σ. 5391, σκέψεις 11 και 16). Συγκεκριμένα, στην υπόθεση αυτή το Δικαστήριο δέχθηκε τα εξής: «(...) καίτοι η νομοθεσία του αρμόδιου για τη χορήγηση συντάξεως κράτους μέλους αναγνωρίζει περιοδικές παροχές σε χρήμα προς την οικογένεια του δικαιούχου με γνώμονα αποκλειστικά τον αριθμό και, ενδεχομένως, την ηλικία των μελών της οικογένειας, η χορήγησή τους εξακολουθεί να προβλέπεται ανεξάρτητα από την κατοικία του δικαιούχου και της οικογενείας του. Αντίθετα, διαφορετικής φύσεως παροχές ή παροχές εξαρτώμενες από άλλες προϋποθέσεις, όπως συμβαίνει για παράδειγμα στην υπό κρίση περίπτωση, όπου πρόκειται για παροχή προοριζόμενη να καλύψει συγκεκριμένα έξοδα των τέκνων λόγω ενάρξεως του σχολικού έτους, συνδέονται κατά κανόνα στενά με το κοινωνικό περιβάλλον και, συνακόλουθα, με την κατοικία των ενδιαφερομένων» (σκέψη 16).

38 — Αποφάσεις της 7ης Φεβρουαρίου 1979 στην υπόθεση 115/78, Knoors (Συλλογή τόμος 1979/Ι, σ. 169, σκέψη 24), και της 31ης Μαρτίου 1993 στην υπόθεση C-19/92, Kraus (Συλλογή 1993, σ. I-1663, σκέψη 15).

Scholz, «κάθε κοινοτικός υπήκοος, ο οποίος έκανε χρήση του δικαιώματος της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων και ο οποίος άσκησε επαγγελματική δραστηριότητα σε άλλο κράτος μέλος, εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής των [σχετικών με την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων] διατάξεων, ανεξαρτήτως του τόπου κατοικίας του και της ιθαγένειάς του» [39]. Η κρίση αυτή ισχύει επίσης για την παρούσα υπόθεση. Ο Γερμανός εργαζόμενος επέστρεψε στη χώρα καταγωγής του αφού είχε προηγουμένως κάνει χρήση του δικαιώματός του ελεύθερης κυκλοφορίας, καθόσον είχε μεταβεί στην Ιρλανδία για να ασκήσει εκεί την επαγγελματική του δραστηριότητα. Επομένως, εμπίπτει στην κατηγορία των διακινουμένων εργαζομένων, τα δε δικαιώματα που του αναγνωρίζει η Συνθήκη δεν μπορούν να αμφισβητηθούν επειδή επέστρεψε στη χώρα καταγωγής του [40].

49. Από τις προεκτεθείσες μέχρι τούδε σκέψεις προκύπτει ότι οι διατάξεις των άρθρων 52 και 6 της Συνθήκης αντίκεινται σε μια εθνική νομοθεσία η οποία εξαρτά τη χορήγηση οικογενειακής παροχής αποκλειστικά από το κριτήριο της υπάρξεως κατοικίας ως προς τα μέλη της οικογενείας του εργαζομένου ή τον ίδιο τον λήπτη της παροχής εντός του οικείου κράτους [41]. Όπως προαναφέρθηκε, μια τέτοια νομοθεσία είναι αντικειμενικά ικανή να θίξει σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό έναν εργαζόμενο από άλλο κράτος μέλος παρά έναν ημεδαπό εργαζόμενο, ενώ δεν δικαιολογείται από κανένα αντικειμενικό στοιχείο.

50. Για τους λόγους που προαναφέρθηκαν, επιβάλλεται να εξεταστεί περαιτέρω το ζήτημα αν η γερμανική νομοθεσία συνάδει προς τις διατάξεις των άρθρων 8 έως 8 Ε της Συνθήκης ΕΚ («Ιθαγένεια της Ένωσης»), μολονότι, από διαχρονικής απόψεως, οι διατάξεις αυτές δεν έχουν εφαρμογή στην παρούσα υπόθεση. Οι εν λόγω διατάξεις, επί των οποίων το Δικαστήριο δεν είχε ακόμη την ευκαιρία να αποφανθεί, αποτελούν, όπως τόνισε ήδη ο γενικός εισαγγελέας Léger με τις πρόσφατες προτάσεις του στην υπόθεση Boukhalfa, ένα από τα σημαντικότερα επιτεύγματα της ευρωπαϊκής οικοδομήσεως [42]. Πράγματι, ο απώτατος στόχος των διατάξεων αυτών είναι η επίτευξη της πλήρους εξομοιώσεως των πολιτών της Ενώσεως, ανεξαρτήτως της ιθαγενείας τους.

51. Από τις διατάξεις αυτές, σημασία εν προκειμένω έχει εκείνη του άρθρου 8 Α, η οποία απονέμει σε κάθε πολίτη το δικαίωμα να κυκλοφορεί και να διαμένει ελεύθερα στο έδαφος των κρατών μελών. Θεωρώ ότι το κριτήριο που εφαρμόζει η γερμανική νομοθεσία έρχεται σε πλήρη αντίθεση με το δικαίωμα αυτό, τούτο δε ανεξαρτήτως του εάν ο ίδιος ο εργαζόμενος ή ένα μέλος της οικογενείας του στερείται αδικαιολόγητα της δυνατότητας πλήρους ασκήσεως του δικαιώματος που έχει ως πολίτης της Ενώσεως, υπό την έννοια του άρθρου 8 Α. Η άσκηση ενός τέτοιου δικαιώματος, το οποίο ανάγεται σε δικαίωμα συναφές προς την ιθαγένεια, θα είχε, συγκεκριμένα, ως άμεση συνέπεια να επιφέρει οικονομική ζημία στην οικογένεια στην οποία ανήκει ο ενδιαφερόμενος, αφού πλέον δεν θα ήταν δυνατή η χορήγηση σ' αυτόν της οικογενειακής παροχής.

39 — Απόφαση της 23ης Φεβρουαρίου 1994 στην υπόθεση C-419/92, Scholz (Συλλογή 1994, σ. I-505, σκέψη 9).

40 — Υπ' αυτήν την έννοια, βλ. επίσης τις πρόσφατες προτάσεις της 15ης Φεβρουαρίου 1996 στην υπόθεση C-107/94, Asscher (απόφαση της 27ης Ιουνίου 1996, Συλλογή 1996, σ. I-3089), με τις οποίες ο γενικός εισαγγελέας Léger δέχθηκε ότι οι διατάξεις της Συνθήκης σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία και, ιδιαίτερα, οι διατάξεις του άρθρου 52, έχουν εφαρμογή στην περίπτωση ενός Ολλανδού υπηκόου, ο οποίος, για επαγγελματικούς λόγους, είχε μεταφέρει την κατοικία του στο Βέλγιο, εξακολουθούσε όμως συγχρόνως να διατηρεί έναν επαγγελματικό δεσμό, ο οποίος αποτέλεσε την αφορμή της ένδικης διαφοράς στο πλαίσιο της οποίας το Δικαστήριο κλήθηκε να ερμηνεύσει το κοινοτικό δίκαιο, με το κράτος καταγωγής του (βλ. σημείο 36 των προτάσεων).

41 — Προαναφερθείσες αποφάσεις Bronzino και Gallo.

42 — Προτάσεις της 15ης Φεβρουαρίου 1996 στην υπόθεση C-214/94 (απόφαση της 30ής Απριλίου 1996, Συλλογή 1996, σ. I-2255, παράγραφος 63).

52. Φυσικά, οι προαναφερθείσες παρατηρήσεις δεν επηρεάζουν το ζήτημα του τρόπου της ενδεχόμενης καταβολής από τον αρμόδιο φορέα του κράτους στο οποίο κατοικεί το μέλος της οικογενείας μιας παροχής που έχει σκοπούς αντίστοιχους προς εκείνους της επίμαχης οικογενειακής παροχής. Πράγματι, στην περίπτωση αυτή, προκειμένου να αποφευχθεί μια αδικαιολόγητη σώρευση παροχών της ιδίας φύσεως — η οποία θα ήταν αντίθετη προς τις αρχές στις οποίες στηρίζεται το άρθρο 51 της Συνθήκης — η παροχή θα πρέπει να μειωθεί αναλογικά ή, ενδεχομένως, να μη χορηγηθεί καθόλου. Στο αιτούν δικαστήριο, καθώς και στους αρμόδιους εθνικούς φορείς, που υπέχουν, σύμφωνα με το άρθρο 5 της Συνθήκης, υποχρέωση έντιμης συνεργασίας μεταξύ τους για τη συνακόλουθη διευθέτηση της περιπτώσεως, εναπόκειται να ερευνήσουν αν συντρέχουν οι προϋποθέσεις αυτές [43].

53. Προτείνω επομένως στο Δικαστήριο να δώσει στα προδικαστικά ερωτήματα που υπέβαλε το Landessozialgericht Nordrhein-Westfalen την ακόλουθη απάντηση:

## Πρόταση

«Οι διατάξεις των άρθρων 6 και 52 της Συνθήκης έχουν την έννοια ότι δεν επιτρέπουν εθνική νομοθεσία η οποία θέτει για τη χορήγηση οικογενειακών παροχών σε μη μισθωτό που κατοικεί στην ημεδαπή ως προϋπόθεση να κατοικούν πράγματι τα μέλη της οικογενείας του στο έδαφος του αρμοδίου κράτους μέλους.»

43 — Απόφαση της 11ης Ιουνίου 1991 στην υπόθεση C-251/89, Αθανασόπουλος κ.λπ. (Συλλογή 1991, σ. I-2797, σκέψη 57).